

FIRMIANI *Institutionum divinarum liber primus explicit* A *liber primus explicit, omisso tunc scilicet CÆLI, vel CECILII nomine, quod nihilominus in aliis libris legitur.*

In fine quarti libri legere est : CÆLI FIRMIANI *Institutionum divinarum liber IV explicit.*

Ad calcem quinti libri scribitur : L. CÆLI FIRMIANI *Institutionum divinarum liber V de Justitia explicit.*

Manuscriptam Regiam, numero 1673 sic habet : LUCH CÆLI LACTANTII FIRMIANI *divinarum Institutionum adversus Gentes ad Constantinum Imperatorem liber primus.*

Ad calcem vero ms. codicis habetur : L. CÆLI LACTANTII FIRMIANI *divinarum Institutionum adversus Gentes septimus et novissimus liber ad Constantinum Imperatorem feliciter explicit.*

Sic in codice 1671 ejusdem Bibliothecæ legitur : B L. CÆLI LACTANTII FIRMIANI *divinarum Institutionum adversus Gentes, de falsa Religione libri primi Præfatio ad Imperatorem Constantinum.*

Codex Colbertinus, nunc in Bibliotheca Regia numero 1667, cui præfixa est inscriptio his verbis : LUCH CÆCILII FIRMIANI LACTANTII *liber incipit contra Gentes.*

In codice Lactantiano, qui est in Bibliotheca Majoris-Monasterii juxta Turones, initio libri primi sic habetur : LACTANTII FIRMIANI CÆCILII *de falsa Religione Deorum, incipiunt Rubricæ libri primi.*

Ad calcem libri secundi legere est : FIRMIANI LACTANTII CECILII.

Tandem in fine sexti libri scribitur : CECILII FIRMIANI LACTANTII, etc.

His in locis per incuriam omissum est prænomen LUCHI.

Quin et in antiquo Bononiensi codice, cui tamen duo priora desunt folia, legitur tamen ad calcem libri primi : L. FIRMIANI LACTANTII *de falsa Religione*

In fine librorum II, III et VII habetur : L. CÆLI FIRMIANI LACTANTII, etc.

Verum, desidente libro IV habes : L. CÆLI LACTANTII FIRMIANI, etc. inverso, ut vides, ordine.

Ad finem autem libri de Ira Dei legere datur : L. CÆLI LACTANTII, prætermisso FIRMIANI nomine.

At cur Dominus Nicolaus le Nourry non inspexit codicem ms. Lactantii, qui extat in Sangermanensi Bibliotheca, ubi tunc degebat? In eo procul dubio hæc legisset ad calcem libri de Opificio Dei : L. CÆLI FIRMIANI LACTANTII *de Ratione ad Demetrium explicit.* Attamen in libris Institutionum appellatur solummodo FIRMIANUS LACTANTIUS tribus aut quatuor vicibus.

Unde, quæso, tot editores hujus auctoris descriperunt prænomena et cognomina, scilicet LUCH CÆLI FIRMIANI LACTANTII? Nonne ex mss. codicibus, quibus usi sunt? Non enim ea vel excogitarunt, vel ediderunt casu ac fortuito. Sequitur ergo negligentius atque confidentius, quam par est, scripsisse Nicolaum le Nourry, nusquam Lactantium in codicibus mss. LUCH CÆLI, aut LUCH CÆCILII prænominibus insignitum fuisse. Imò constat, ita prioribus voculis appellari, ut æque agnoscat sub Lucii Cæli aut Cæcili, ac sub Firmiani Lactantii nominibus.

Sublato igitur præcipuo Domini le Nourry argumento, tota ejus corruit sententia; nec obstat quominus Lactantio adjudicetur libellus *de Mortibus Persecutorum*, quamvis tantum præ se ferat nomina LUCHI CECILII: præsertim cum sat recte docuerimus, idque rationibus multis, soli Lactantio ascribi posse elegans ac perutile istud opusculum.

APPENDIX

DE DUOBUS LOCIS CODICIS MANUSCRIPTI LIBRI DE MORTIBUS PERSECUTORUM, QUORUM IMMUTATÆ SUNT QUÆDAM VOCES IN TEXTU EDITIONIS DOMINI LE NOURRY.

NOTÆ

1. Primus locus habetur n. 2, col. 196, ubi in textu editionis Domni le Nourry sic legitur de Nerone : *Primus omnium persecutus Dei servos Petrum cruci affixit, et Paulum interfecit : nec tamen habuit impune; respexit enim Deus vexationem populi sui. Dejectus itaque fastigio imperii, ac devolutus a summo tyrannus impotens, nusquam repente comparuit; ut ne sepultura quidem locus in terra tam malæ bestis appareret. Unde illum quidam deliri credunt esse translatum, ac vivum reservatum. Sibylla dicente, matricidam profugum a finibus esse venturum, ut quia primus persecutus est, idem etiam novissimus persequatur, et Antichristi præcedat adventum.*

D Notavit Dominus le Nourry, in manuscripta legi *deleri*, quæ vox cum non cohereat cum aliis, nec quid ibi significet intelligatur, ponendam dedit in edito textu vocem *deliri*. Verum emendatio ista admitti non debet; omnino enim adversatur auctoris menti. Non equidem Lactantius istam quorundam de Nerone opinionem, existimantium eum esse translatum et vivum reservatum, suam esse dicit : sed hanc ita exponit, ut ab ipso minime repudiari manifestum sit; siquidem istius quorundam opinionis probabiles affert rationes. Primo enim hinc eam natam esse tradit, quod Nero nusquam repente comparuerit, ne tam malæ bestis sepultura locus inveniretur. Deinde docet, hanc opinionem fulciri

auctoritate Sibyllæ, quæ plurimum tuæ temporis valebat, cujus verba refert. Assignat etiam causam, propter quam reservatus putabatur; nempe ut præcursor Antichristi ferret, et qui primus persecutus fuerat, idem etiam novissimus persequeretur. Deum duorum prophetarum exempla recenset, qui vivi translati fuerunt.

Non ergo istius auctoris mens fuit eos deliros appellare, qui ita sentirent. Idque eo minus verisimile est, quod hic auctor nec occisum, nec mortuum Neronem dixerit; et hæc opinio eadem ætate in annos Christianorum plurimorum et eruditorum, et sæptorum pervaserat, Neronem esse reservatum. Id testatur Severus Sulpitius lib. II Historiæ Sacræ, num. 40, agens de Nerone: *Qui non dicam regnum, inquit, sed omnium hominum, et vel immanium bestiarum sordidissimus dignus exitit, qui persecutionem in christianos primus inciperet; nescio, an et postremum explevit: siquidem opinione multorum receptum sit, ipsum Antichristum venturum; et n. 43: Interim vero... humanis rebus eximitur... certe corpus illius interemptum: unde creditur... curato vulnere ejus, servatus, secundum illud, quod de eo scriptum est: Et plaga mortis ejus curata est, sub sæculi fine mittendus, ut mysterium iniquitatis exerceat.*

Idem Severus Sulpitius Dialogo 2 de Virtutibus Beati Martini, hoc habet eam in rem: *Cæterum cum ab eo, nempe Beato Martino, de sæculi fine quæreremus, ait nobis, Neronem et Antichristum prius esse venturos; Neronem in Occidentali plaga, regibus subactis decem, imperaturum... et ipsum denique Neronem ab Antichristo esse perimendum.*

Sanctus Augustinus, lib. xx de Civit. Dei, cap. 19, hæc de varijs opinionibus circa Neronem scribit: *Nonnulli ipsum resurrecturum, et futurum Antichristum supicantur: alii vero nec eum occisum putant, sed subtractum potius, ut putaretur occisus, et vivum occultari... donec... restitatur in regnum. Sed multum mihi mæra est opinantium tanta præsumptio.*

Quam falsi autem essent omnes isti de Nerone rumores, liquet ex Suetonio lib. vi de Cæsaribus, ubi et genus mortis Neronis, funeris rationem et expensas, tumuli locum et structuram narrat. *Ferrum, inquit, jugulo adegit, juvante Epaphrodito a libellis... nihil prius ac magis a Comitibus exegerat, quam ne potestas capitis sui cuiquam ferret: sed ut quoquo modo totus cremaretur. Permissit hoc Icellys, Galbæ libertus... reliquias Eclogæ et Alexandra nutrices cum Acte concubina gentili Domitiorum monumento condiderunt, quod prospicitur e campo Martio, etc.*

Licet vocem deliri e textu libri de Mortibus persecutorum tollendam putem, quid tamen eo loci significet vox deleri, prorsus nescio; nec quod cum aliis ignore, salvis volo scire videri.

M.

Alter locus, in quo immutatae sunt quædam voces codicis manuscriptorum libri de Mortibus persecutorum in textu editionis Domini le Nourry, habetur n. 52, pag. 99, ubi legitur in textu præfatæ editionis

(nostræ; vero pag. 250): *Quæ omnia secundum fidem scientiam loquor, ita ut gesta sunt, mandanda litteris credidi.* Notat Domnus le Nourry, in manuscripto haberi: *quæ omnia secundum finem, scienti enim loquor, ita ut gesta sunt, mandanda litteris credidi.* Contendo, verba ista, scienti enim, immutari non debuisse. Sensum enim planum et apertum habent, qui certe auctoris menti congruit. Ibi Donatum, cui librum de Mortibus Persecutorum nuncupaverat, alloquitur Lactantius, cum ait, scienti enim loquor. Revera vox ista, finem, cujus sensus statim non apparet, dedit locum suspicandi aliquid esse in hac phrasi immutandum. Sed si vox ista finem immutanda fuit, quia obscurior videbatur, non idcirco dux sequentes voces, quarum apertissimus est sensus, immutandæ erant. Supponamus emendandam vocem istam finem, ut emendata fuit in textu edito, nihil præterea immutari debuit; exhibet enim phrasim, quæ Tullii omnino stylum redolet, in hunc modum: *Quæ omnia secundum fidem, scienti enim loquor, ita ut gesta sunt, mandanda litteris credidi.* Perinde ac si dixisset: *Quæ omnia secundum rei veritatem, quod certe tu, Donate, nosti, ita ut gesta sunt mandanda litteris credidi.* Juxta Ciceronem, in Epistola quarta libri tertii ad Quintum fratrem, *secundum fidem loqui*, est dicere, loqui prout se res habent. En verba Ciceronis: *Mihi illud jucundum est, quod cum testimonium secundum fidem et religionem gravissime dixissem, reus dixit, etc.* Nemo est, qui non videat, testimonium secundum fidem dicere, idem esse ac secundum rei veritatem.

Jam vero sitque eo loci mutanda vox finem, expendendum est. Retinenda sane est, si ex illa idoneus quidam sensus affulgere possit. Hunc vero sensum, si retineatur, habere potest: *Secundum finem*, id est, prope mundi finem; ita ut sensus sit: *Quæ omnia imminente mundi fine, quod tu ipse, Donate, nosti, quomodo gesta sunt, mandanda litteris credidi.*

Voce finis, sumi aliquando a scriptoribus Ecclesiasticis pro mundi fine, constat ex Tertulliano cap. 39 Apologetici, ubi ait: *Oramus pro Imperatoribus, pro ministris eorum, ac potestatibus, pro statu sæculi, pro rerum quiete, pro mora finis.* Orare pro mora finis in isto Tertulliani loco, est orare, ut mundi finis retardetur. Quod eo loci vocat finem, clausulam sæculi nominaverat cap. 32 ejusdem Apologetici, his verbis: *Est et alia major necessitas nobis orandi pro Imperatoribus, etiam pro omni statu Imperii, rebusque Romanis, quod vim maximam universo orbi imminuentem, ipsaque clausulam sæculi acerbitates horrendas comminantem, Romani Imperii commeatu (id est, diuturnitate) acinus splendari. Inque velimus experiri, et dum precamur differri, Romanæ diuturnitati favemus.*

Antiquus auctor Commentariorum in Epistolas sancti Pauli, editus ad calcem operum sancti Ambrosii, in hæc verba cap. xiv Epist. I ad Cor., v. 24: *Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, sic habet: Deinde finis; hoc dicit, quia, tradito regno, finis erit mundi.*

Multos primis Ecclesiae saeculis Christianos in ea fuisse sententia notum est, mundi finem propinquare. Hanc fuisse ipsius Lactantii, patet ex Institutionum lib. vii, cap. 16, ubi tradit Romanum nomen brevi de terra tollendum; et in Epitome, cap. 10, docet interitum mundi expletis sex annorum millibus fieri necesse esse. Quod, inquit, in proximo est, quantum de numero annorum, deque signis, quae a Prophetis praedicta sunt, colligi potest; et cap. 25 libri vii Institutionum supra citati ait: Omnis tamen expectatio non amplius quam ducentorum videtur annorum, licet varient historiae circa numerum annorum ab exordio mundi.

Id ipsum non minus diserte affirmaverat ante eum Sanctus Cyprianus scribens ad Thibaritanos. Scire enim debetis, inquit, ac tenere, diem pressuræ super caput esse cæpisse, et occasum saeculi atque Antichristi

A tempus appropinquasse; et in libro ad Demetrianum tradit, totum jam ipsum mundum in defectione esse et in fine.

Hoc etiam ita Beato Martino persuasum fuerat, ut, teste Sulpitio Severo, Dialogo 2 de Virtutibus Beati Martini, num. 16, Beatus Martinus de fine saeculidiserens, dixerit, dubium non esse, quin Antichristus esset in annis puerilibus constitutus, ætate legitima sumpturus imperium. Subdit vero Sulpitius Severus: Quod autem hæc ab illo audivimus, annus octavus est. Vos autem æstimate, quo in præcipitio consistunt quae futura sunt.

Nec mirum videri debet, si Lactantius in libri de Mortibus persecutorum Epilogo ad Donatum orationem convertens, mentionem aliquam injecerit de fine saeculi, quem imminere nec Lactantius, nec ille nobilissimus confessor Donatus dubitabat.

HENRICI DODWELLI

Dissertatio

DE RIPA STRIGA.

Ad Lactant. de Mortibus Persecutorum § XII.

§ I. Ripa hæc non Maris erat, sed Fluvii. — § II. Striga vox gromatica et castrensis. — § III. Castra Romana, ut plurimum quadrata. Castrorum fixorum frons Oriens, mobilium hostis. — § IV. Frontem itaque castrorum strigam veteres, latus scamnum appellabant. — § V. Coloniae Romanae pro Castrensi disciplina dispositae. Prætenturæ Coloniarum strigæ. — § VI. Agrorum, castrorum, provinciarumque præcipue Romanarum limites Fluvii. — § VII. Prætenturarum Illyricianarum limes Danubius. Provinciae Illyricianæ Ripenses ab ejusdem Danubii ripa. — § VIII. Idem probatur a castris stativis in Danubii ripa frequentissimis, et ab Historia. Prætenturarum Romanarum qualia munimenta. Explicatur adversus Rhenanum Tertullianus. — § IX. Idem ex Attilæ provincia Romanis erepta. — § X. Ripam Danubii egressi aliquando, sed raro Romani. — § XI. Quominus sæpe egrederentur, impediabat opinio de Fatalibus imperiorum terminis. Nullam tamen provinciam Transdanubianam retinebant ætate Diocletiani. — § XII. Convenit hæc ripæ strigæ mentio cum consilio atque itinere Diocletiani.

§ I. Sic ætate transacta, per circuitum RIPÆ STRIGÆ, Nicomediam venit, etc. RIPAM STRIGAM, cujus meminit in Diocletiani a Ravenna Nicomediam versus itinere Lactantius, de mendo suspectam habet cl. Lactantii editor; vel, si vere sit Lactantii, de ora Propontidis, quam legerit Diocletianus, putat intelligendam. Fallitur utrobique vir doctissimus. Maris oram littusve legi apud puros Romanæ linguæ auctores, facile concedent eruditi; ne id quidem difficile, ut raro forsan maris etiam ripam aliquando legamus, longe tamen esse illam in fluviis, quam in mari, frequentiore. Fluvii itaque ripam fuisse verisimillimum est, quæ Striga appellatur, non maris, non Propontidis. Id vero restat præterea difficile, quid Strigæ nomine intelligat Lactantius, utque ea possit in fluvium convenire, et quem ille fluvium denotare voluerit. Ita Diocletiani iter exploratissimum habebimur.

§ II. Est itaque Striga vox agrimensaria seu gro-

matica, a castrametatione primum, inde ad Colonia-rum agros, qui pro castrorum norma mensurari atque distribui solebant, traducta atque usurpata. Castrense esse vocabulum docet nos disertissime Charisius. Neque vero est quod quis putet, hoc in ea voce singulare. Idem de peritia Gromatica universa sentiendum, deque vocibus illius artis item universis. Ad introitum Prætorii locum Gromæ appellat Hyginus; et quem scripsit de Castrametandi ratione librum, eundem etiam Gromaticum inscripsit. Idem Hyginus a Groma illa, quam dixi, castrensi professores ejus artis testatur Gromaticos fuisse cognominatos. Est itaque a castrensi hujus vocis usu de alio quovis usu secundario omnino statuendum.

§ III. Castrorum ergo figuram ut aliam nonnquam Romani adhibuerint, quam quadratam, nemo tamen est qui dubitet, illam omnium fuisse longe frequentissimam. Non est quod dubitemus, eodem ordine constitutos in castris milites, quo in acie. At quadrato agmine incessisse constat, quoties immineret a propinquo hoste periculum. Illam scilicet credebant figuram munitionibus optissimam. Numerum quaternarium ἀρταρον habebant Pythagoræi; invictæque constantiæ virum solent philosophi τετραγωνον appellare. Recte ergo illam pro gromaticæ artis norma statuemus. Est autem duplex quadratæ figuræ limes, in longitudinem alius, alius in latitudinem. Idque certum, horum alterum strigam, alterum scamnum appellasse. Duplex autem erat castrorum situs: alius pro re nata et belli exigentia, incertus atque mobilis; fixus alius et immobilis, ut in castris stativis. In situ fixo Orientem, in mobili hostem respiciebat porta Prætoria. Ita scilicet Hyginum intelligo atque Vegetium. Quod Orienti castra obverterint, in eo, ut existimo, salubritatis rationem habebant. Situm enim illum commendant scriptores rei rusticæ, ut omnium saluberrimum. Sed hostis procul dubio potior erat, quam Orientis ratio. Ita tamen ut, quoties nullum aliunde metueretur incommodum, Orientem aliis cæli